УДК 316.77:32.019.5

АНДРІЯШ В.І., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Андріяш Вікторія Іванівна – к.політ.н., доцент кафедри державного управління МДГУ імені Петра Могили.

Техніки е-участі громадськості

У статті автор з'ясовує форми, роль та можливість е-участі громадськості в сучасному інформаційному суспільстві. Розглядаються техніки е-участі громадськості як один з основних інструментів взаємодії державної влади і суспільства.

In this article the author defines forms, a role and an opportunity of e-participation of the public in a modern information society are found out. Are considered technics of e-participation of the public as one of the basic tools of interaction of the government and a society.

У наш час намітилася тенденція зміни характеру інформаційної взаємодії суспільства й держави, що виражається в розширенні прав громадян шляхом надання моментального доступу до різноманітної інформації, збіль-шенні можливості людей брати участь у процесі прийняття політичних рішень і стежити за діями урядів, наданні можливості активно творити інформацію, а не тільки її споживати, забезпеченні засобів захисту приватного життя й анонімності особистих послань і комунікацій. Уже зараз існує широка розмаїтість методів для підвищення участі громадян у керуванні на всіх рівнях. У їхньому числі – прояв ініціативи, проведення референдумів, участь у голосуванні вдома тощо.

Мета статті – з'ясувати форми, роль та можливість е-участі громадськості в сучасному інформаційному суспільстві. Виходячи з цього, слід вирішити таке дослідницьке завдання: розглянути техніки е-участі громадськості як один з основних інструментів взаємодії державної влади і суспільства.

Питанням політичної комунікації в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій присвячені роботи зарубіжних дослідників Л. Гроссмана, К. Дойча, Д. Істона, П. Лазарсфельда, Л. Пая, А. Етціоні, українських дослідників Н. Костенко, О. Скляренко, М. Талана, С. Дубової, російських дослідників Д. Пєскова, А. Жарової, В. Пугачова, О. Соловйова.

Дані зміни стали можливі багато в чому завдяки інформаційно-комунікативним техноло-гіям, міжнародній телекомунікаційній мережі Інтернет та створення системи електроного урядування, що дозволяє організувати прямий і зворотний зв'язок між державними органами й населенням на якісно іншому рівні, наблизити органи державного керування до громадян, поліпшити роботу з населенням, підвищити внутрішню ефективність і скоротити витрати на зміст держапарату.

Адміністративна реформа державного сектору, що вже відбулась або знадиться в операційній фазі в більшості розвинутих країн світу, наслідує запозичені у приватного сектора концепцію зосередження на потребах споживачів, а електронне урядування розгля-дається як процес надання громадянам публічних державних послуг, із впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в керуванні публічним сектором, розпочалась нова епоха, – *електронного врядування (е-врядування)* [5, с. 35].

Питання електронного уряду з кожним роком набуває все більшої ваги. Збільшується кількість країн, які починають усвідомлювати переваги електронного уряду. Так, Канада, США, країни Європейського Союзу вже розпочали активно запроваджувати його складові. У звіті ООН за 2002 рік зазначається,

що в усіх 190 країнах-членах спостерігалася активність щодо впровадження ініціатив е-уряду [10]. У підсумку, 167 країн у 2001 році запровадили певні рівні надання онлайнових інформації і послуг. У більшості країн ці кроки були безпосередньо пов'язані з соціальними, політичним та економічними компонентами [10]. Не є винятком і Україна. Однак, на відміну від тих, хто вже пройшов правове і нормативне забезпечення цього процесу, визначився з тим, яке саме суспільство хоче будувати, в Україні всі ці питання є відкритими [10].

Цікавими є дані соціологічних опитувань щодо оцінки "корисності" е-врядування громадськістю. Згідно з даними одного такого дослідження, проведеного у 2001 році, громадськість відносить до переваг е-уряду такі його характеристики:

– краща підзвітність суспільству (36 %);
– більша доступність інформації (23 %);
– покращення результативності і ефективності витрачання коштів (21 %);
– більш зручні послуги (13 %) [5, с. 40].

Доведеним є факт, що разом із впровадженням ІКТ змінюється структура управ-ління, значною мірою еволюціонують шляхи взаємодії держави з іншими суспільними акторами – бізнесом та громадянським суспільством. Перетворення вертикальної ієрархічної структури уряду на горизонтальну мереживу, перерозподіл влади (публічних функцій) – це ознаки змін, спричинених впровадженням ІКТ в урядування.

При цьому полегшується можливість безпосередньої участі громадян в політич-ному житті, впливу на процес формулювання політики й прийняття рішень. Це робить виклик традиційній представницькій демократії, основною засадою якої є делегування певних повноважень громадянами обраним представникам (наділення представницьким мандатом), які виконують посередницьку функцію, доносячи політичну волю електорату до уряду. За можливості безпосередньої участі в полі-тичному процесі кожного громадянина, не зважаючи на територіальну віддаленість від урядового центру, обмежені соціальні чи фізичні можливості, посередники є зайвими.

Саме в цьому розширеному публічному просторі реалізується потенціал е-участі громадськості за допомогою таких *технік е-участі,* як: *е-консультації, е-петиції, е-прийняття рішень.*

Техніки е-участі

Взаємодія між владою та громадськістю є важливим показником демократичності та легітимності врядування. Ця парадигма спирається на розуміння процесу управління як комунікації, вектори якої спрямовані не лише на внутрішньо системну організацію процесу впорядкування діяльності державного апарату та регулятивного впливу на діяльність суб'єктів недержавного сектора, але й на горизонтальне поширення інформації, що перетинає кордони владної компетенції державних органів та спонукає до контакту з суспільно-громадськими інституціями та приватними організаціями, залучаючи до участі громадськість із недержавних (неприбуткового та приватного) секторів [7, с. 37].

В цьому, неминуче проявляється діалектичне протиріччя, коли держава повинна поєднувати функцію "публічного керів-ника" розвитку усього суспільства з функцією однієї із сторін соціального контракту на засадах партнерського рівноправ'я з іншими акторами, такими як бізнес та громадянське суспільство. Зрозуміло, що ця партнерська рівність є як раз одним з тих чинників, що дає підстави для оцінювання легітимності врядування, відповідності інтересам розвитку суспільства та ефективності діяльності державного сектору.

Е-консультації

Одним з найпотужніших інструментів взаємодії між державою та громадянським суспільством є консультації. Якщо раніше, за відсутності можливостей інтерактивного діалогу між владою та громадськістю, для цього вимагались незрівнянно більші людські й фінансові ресурси, сьогодні завдячуючи сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям процес громадських консуль-тацій не так важко організувати й підтримувати. У той же час, такими ж проблемними залишаються питання визначення відповідного контексту консуль-тацій та їх впорядження в управлінські процеси на усіх етапах, під час визначення напрямків. постановки завдань, прийняття та впровадження рішень [7, с. 39].

Поширеною в Європейському Союзі, Канаді, Австралії, Новій Зеландії є практика консультацій в традиційний спосіб шляхом оприлюднення проектів регуляторних актів, які відповідно до мети консультацій мають назви "білий" чи "зелений" документи. В першому виді документів ("білі") – окреслюються політичні (стратегічні) наміри уряду або пропозиції до впровадження цих намірів. "Зелені" – дискусійні документи, в яких пропонуються запитання та альтернативні варіанти відповідей (з інструкціями щодо участі в консультаціях) для цільових груп, які визначаються організаторами опитування, як правило урядом. В цих країнах традиційна практика консультацій була ефективно поширена на віртуальне середовище у формі електронної взаємодії державних органів і громадянства [2, с. 100].

Консультації можна розглядати й ставитись як до елементу управлінської діяльності у вузькому розумінні, насамперед, як до процесу визначення необхідності та прогнозування

наслідків регуляторної діяльності. За таким підходом державний орган сам ініціює та проводить консультації, знову ж таки використовуючи вертикальні потоки інформації: від влади до громадянства і в зворотному напрямку за чітко визначеною схемою. При цьому, на державний орган покладається в повній мірі відповідальність за належну обґрунтованість та коректність питань, опцій для відповідей та визначення цільової аудиторії (респондентів) консультацій. Такий вид консультацій має здебільше форму опитування з усіма перевагами та вадами цього соціологічного інструменту (як правило, основний недолік – запрогра-мованість бажаних "правильних" відповідей у формулюванні запитань), що скоріше здатний допомогти виправдати вже прийнятті рішення, аніж визначити реальні потреби та запропонувати політичні альтернативи.

Попри цю ваду, він може виявитись достатньо ефективним для розв'язання конкретних питань, що постають в процесі управлінської діяльності, за умови врахування поправки на його здатність бути використаним для маніпулювання громадською думкою (в демократичних умовах, за наявності підґрунтя для підозри на маніпуляцію, консультації обов'язково зустрінуть нещадну критику політичних опонентів діючої влади, а з цим й провал відповідних ініціатив).

Іншим, здається більш демократичним, типом консультацій є вивчення громадської думки з можливостями для інтерактивної участі громадян, тобто, коли пропонується не тільки обирати одну відповідь з запропонованих, а є можливість запропонувати свою унікальну відповідь та поставити альтернативні запитання для інших респондентів-учасників консультацій. Саме такі інтерактивні, а з цим й більш плюралістичні можливості надає для консультації Інтернет, посилюючи можливості для широкого залучення громадян до обговорення урядової політики. Цілком вірно зазначають про це Колман і Гоіц, "методи залучення громадськості можуть визначатись як дорадчі, коли вони заохочують громадян ретельно вивчати, обговорювати та зважувати конкуруючі цінності і варіанти розвитку політики. Такі методи заохочують формування пріоритетів, аніж просте їх схвалення" [8, с. 33].

Прикладами інструментів консультацій в он-лайн можуть слугувати наступні: запитання й відповіді, коментарі до документів або політики, он-лайн секція для запитань запрошеним особам, он-лайн конференції, професійні спільноти або спільноти за інтересами, живий чат, он-лайнові опитування та дослідження, он-лайнові петиції та звернення, он-лайнові консультації з цільовими групами, веб-форуми та списки електронної розсилки та інші [9, с. 23-24].

Запитання й відповіді – проста веб-сторінка, на якій подаються вибрані запитання від громадян з відповідями за підписом осіб уповноважених на прийняття рішень в організації. Кабінет Міністрів України 4 січня 2002 року прийняв Постанову "Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади" за № 3, якою затвердив Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також зобов'язав оприлюднювати через Інтернет органами виконавчої влади інформацію (зміст та обсяг) про свою діяльність. На сьогодні майже усі органи державної влади мають власні веб-сторінки. Це головним чином стосується центральних та місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради України та ін. Проте існують проблеми щодо наявності сайтів в органах місцевого самоврядування, особливо на рівні районних, селищних, сільських рад [10].

Коментарі до документів/політики – можливість надавати коментарі до розміщених в он-лайн статей чи документів, заохочувана з боку уряду (для більш ефективного використання потребується супроводження формальною інструкцією щодо участі в процесі е-консультацій).

Он-лайн секція для запитань запрошеним особам – політики, урядники, експерти відповідають в он-лайн на запитання за визначеною темою у відповідний проміжок часу. Це може робитись у стилі інтерн'ю за участю помічника, який розміщує запитання громадян, або секційного інтерактивного обговорення між політиками та експертами

Он-лайн конференції – здебільше відтворення реальної конференції в он-лайн, яка триває в більшості випадків від 1 до 3 тижнів. Цей захід дозволяє віртуальне зібрати учасників віддалених фізично один від одного.

Спільноти професійні /за інтересами – використання он-лайн інструментів, зокрема, списків розсилки е-поштою, має прямий вплив на впровадження публічної політики і надає можливості неформальної комунікації між-державними органами та ключовими акторами на постійній основі без часових обмежень для впливу на політику.

Живий чат – живий чат не повинен бути громіздким, немодерованим та балакливим святом. Розвинуті програмні засоби дозволяють взаємодіяти в реальному часі, навіть якщо інтенсивність діалогу обмежена. Більшість чатів використовують запитання та відповіді політиків чи кандидатів. Запорукою успіху є завоювання достатньо великої аудиторії в специфічний час. Елементи чату можуть використовуватись для доповнення асинхронних форумів. Використання чату для

спілкування з молодою аудиторією та у навчанні може мати власну цінність.

Мультимедійні події вживу – уявіть доповідача чи навіть прес-конференцію, де ті, хто дивиться віддалено через Інтернет чи інтерактивне телебачення може подавати запитання, відповідати на опитування розміщені доповідачем, та мати доступ до допоміжного змісту та через кілька днів доступ до цифрових копій прес-релізів та текстів виступів в реальному часі.

Більш інтерактивними можливостями для консультацій є:

Он-лайнові опитування та дослідження – швидкі та зручні опитування в он-лайн, за звичай не наукові, є найбільш поширеним вступом для політичної взаємодії в он-лайн. Спробуйте умілі запитання, які полегшують людям вираження своїх поглядів. Це не маленьке завдання. Після того, як дехто заповнить опитувальник, надайте йому лінки на більше інформації з цього питання та запросіть до свого он-лайн обговорення, де учасник зможе обґрунтувати свої відповіді для більш широкої публіки.

Он-лайнові петиції/звернення – в багатьох місцях, люди мають юридичне право звертатися до свого уряду з петиціями. Хоча в Інтернет повно сайтів, що дозволяють громадян організовувати свої власні петиції, деякі уряди, як наприклад, Шотландії та Квінсленда (Австралія) спромоглися адаптувати це юридичне право до он-лайнового світу. Автентифікація є серйозною проблемою для офіційних петицій, що пов'язані з урядовим та парламентським процесом. Замість того, щоб автентифікувати ідентичність кожної особи, що поставила свій підпис в он-лайн, пропонується автентифікувати всю петицію цілком, шляхом верифікації наявності відповідної кількості людей, що вимагається для надання петиції чинності (перевіривши телефонні номери та адреси осіб, що підписались, для визначення достатності підписів від реальних осіб; шляхом контактування з представниками заявників для усунення спроб шахрайства).

Відкриті звернення в он-лайн – якщо громадські слухання в он-лайн представляють собою переведення реальних слухань в он-лайн середовище, сприйняття відкритих звернень (політичних заяв) в он-лайн є першим кроком в напрямку інтеграції он-лайнової інтерактивності в традиційний процес слухань. Це може спрацьовувати в двох напрямках, – люди з віддалених місць можуть подавати інформаційні матеріали перед, підчас чи після слухань для включення до стенограми слухань, та в зворотному напрямку – люди, що беруть участь в слуханнях, можуть поширювати електронні копії своїх презентацій та заяв для поширення в реальному часі в он-лайн.

Он-лайнові консультації з цільовими групами – консультації в он-лайн не повинні бути широко публічними для досягнення ефекту чи користі. Суттєві можливості існують для представницьких груп, що діють від імені більш широких кіл громадськості. Більш просунуті варіанти консультацій в он-лайн з цільовими групами можуть передбачати створення он-лайнових "громадянських журі" або втілення он-лайнових компонентів в діяльність існуючих в реальному житті журі.

Веб-форуми та списки електронної розсилки.

Як справедливо зазначається в документі Організації Економічного Співробітництва й Розвитку за назвою "Залучення громадян он-лайн для вироблення кращої політики" (2003 р.), "…технологія – це засіб, а не саме вирішення. Щоб отримати якомога більше від ІКТ, потрібне інтегрування із традиційними "он-лайновими засобами доступу до інформації, консультації, а також участь суспільства в вироблені політики. Забезпечення інформацією он-лайн – важлива передумова залучення, але кількість – це ще не якість. Активне сприяння й компетентне регулювання – є ключем до ефективних он-лайнових консуль-тацій. Перешкоди в активному залученні громадян до прийняття управлінських рішень носять культурний, організаційний та конституційний характер, а не технологічний. Подолання цих перешкод вимагатиме більших зусиль для підвищення обізнаності та спроможностей як урядів, так і громадян" [8, с. 33].

Набагато цікавішою для громадян є участь в обговоренні питань місцевого розвитку, що може виступати сильним аргументом на користь впровадження інструментів е-демократії на місцевому рівні.

Е-петиції. На національному урядовому рівні, яскравим прикладом впровадження в інфраструктуру е-уряду такої технології як е-петиції є приклад Уряду Великої Британії, який пропонує можливість направлення петиції безпосередньо на адресу прем'єр-міністра. Веб-сайт прем'єр-міністра із промовистою назвою "Будинок № 10 на Даунінг Стріт" приймає та відповідає на е-петиції, до того ж заохочує ініціаторів петицій створювати веб-сайти, на яких проводити агітацію за відповідні пропозиції. Станом на початок жовтня 2003 року на цьому веб-сайті було розміщено 14 петицій з різних питань, які варіювались від питання закриття місцевої школи (360 підписів, направлена 18 липня 2003р.), опозиції до акту про ліцензування "живої" музики (83440 підписів, направлена 25 червня 2003р.) до антивоєнних вимог щодо ситуації в Іраку (14479 підписів, направлена 11 березня 2003р.) [7, с. 43].

Іншим прикладом офіційного застосування

е-петицій є Шотландський Парламент, який спільно з організацією "Міжнародний центр теледемократії" (<www.teledemocracy.org>), розробив та впровадив операційну систему, що дозволяє офіційно ініціювати звернення громадян, збирати підписи і направляти їх до Парламенту в он-лайн. Серед здобутків цього проекту – ініціатива Світового Фонду охорони природи, яка зібрала під петицією на підтримку морських парків як частини національної паркової системи Шотландії 337 підписів [7, с. 43].

Зрозуміло, що для використання цього інструменту демократії вимагається належне юридичне підґрунтя, яке легалізує таку форму комунікації між громадськістю та державними установами як петиція (колективне звернення). Попри те, що е-петиції є чи не найбільш "просунутою" технікою донесення власної думки громадянства до влади, на практиці можуть виникати труднощі юридичного характеру, насамперед, в процедурі збирання підписів. Особливо в тих країнах, де електронні підписи, а з ними й процедура автентифікації, ще не стали звичайними атрибутами суспільного життя (такою є переважна більшість країн світу), для підтвердження справжності волевиявлення учасників е-петицій вимагаються "традиційні" засоби верифікації (шляхом безпосереднього контакту з заявниками, перевірки адресних даних за допомогою довідкових служб тощо), що можуть застосовуватись в партнерстві з громадянським та приватним секторами.

Одним з перспективних напрямків розвитку електронного врядування, створення електронного уряду виступає інструмент електронної участі громадян в прийнятті рішень.

В учасницький (непосередницькій) демократії, участь громадян в процесі прийняття рішень як правило здійснюється шляхом голосування. Багато прикладів прямого волевиявлення народу дає нам антична Греція, де вільні громадяни-городяни приймали чи не щоденну участь у вирішенні державних справ своїх міст-держав шляхом голосування на загальних зборах. Територіальна віддаленість значної частини громадськості від адміністративного центру була однією з причин появи представницької (посередницької) демократії. Сучасні інфор-маційно-комунікаційні технології дозволяють подолати фізичні бар'єри для прямого донесення волі громадянства з тих чи інших питань суспільного розвитку.

Е-голосування є однією з технік покращення та посилення (кількісно та якісно) участі громадськості в процесі формування політики й прийняття рішень на усіх рівнях влади: місцевому, регіональному, національному. Системою електронного або Інтернет-голосування визнається "виборча система, що використовує електронні бюлетені, які дозволяють виборцям передавати своє волевиявлення до уповноважених осіб виборчих дільниць через Інтернет" [6, с. 25]. Цей інструмент е-демократії спрямований на посилення демократичності й легітимності врядування через використання ІКТ для безпосереднього визначення волі виборців.

Саме цей аргумент покладений в обґрунтування пілотного проекту е-голосування на виборах до Європейського Парламенту у 2004 році. Пілотний проект надає можливість голосування в он-лайн в одному з регіонів в кожній країні. Такі регіони (з населенням від 50 до 100 тисяч осіб) повинна визначити кожна країна-член ЄС, що звичайно не позбавлятиме мешканців відповідних регіонів голосувати у традиційний спосіб. Цей проект є продовженням спроб, що здійснювались на національному рівні у Франції, Італії, Іспанії, Великій Британії, Данії та Голландії. Цікаво, що в Бельгії на виборах у 1999 році в е-голосуваннях взяло участь 48 % населення [6, с. 26].

Пілотний проект з е-голосування на виборах у 2004 році до Європейського Парламенту передбачає також розширену присутність суб'єктів виборчого процесу в Інтернет (кандидатів і політичних партій), а також політичні дебати і комунікації політиків з виборцями в он-лайн. Дослідники відзначають, що "це надасть цінний досвід використання засобів е-демократії в європейському контексті і також сприятиме обговоренню, що не обмежиться кордонами" [4, с. 88].

Це не перша спроба використати е-голосування для вивчення думки громадськості на загальноєвропейському рівні. У 2003 році Фондом Андреаса Папандреу (м. Афіни) була реалізована ініціатива з е-голосування "Голосуй за Європу, яку бажаєш ти", яка пропонувала європейцям 19 мовами скористатися віртуальним простором для участі в обговореннях, їх ініціювання, а також проголосувати в он-лайн щодо низки порушених питань. Для забезпечення прозорості та зворотного зв'язку усі результати обговорень та голосувань оприлюднювалися, а підтримані на форумі пропозиції громадян були доведені до відома Ради Міністрів ЄС, Комісії та Європейського Парламенту [4, с. 88].

Про зацікавленість громадськості у таких проектах е-участі свідчить достатньо високий рівень участі. Веб-сторінку відвідало 550 тисяч осіб і в голосуванні взяло участь 175 тисяч осіб (тобто кожний третій учасник). При цьому, в 65 тисячах е-голосів люди висловлювали свої власні ідеї щодо майбутнього об'єднаної Європи. Це демонструє, що люди бажають брати участь і потрібні нові творчі і інноваційні

підходи для залучення громадськості [4, с. 89].

Цим же Фондом в серпні-вересні 2002 року проводилось глобальне голосування з навколишнього середовища і сталого розвитку. На голосування було поставлено 35 запитань в чотирьох сферах. У ньому взяло участь 25164 користувача Інтернет з усього світу (175 країн з 12 регіонів світу) [4, с. 89]. Це, зокрема, є свідченням появи такого феномену як глобальне е-громадянство.

Перше офіційне використання е-голосувань в США відбулось 11 березня 2000 року на первинних виборах Демократичної партії в Аризоні, на яких Ал Гор переміг Біла Бредлі (4 до 1). При цьому у виборах взяло участь вдвічі більше виборців, ніж на попередніх. Електронна система для е-голосування зазнала певних технічних проблем, таких як перевантаження телефонних ліній, старі браузери, що не витримували навантаження [3, с. 104].

Проте дослідники відзначають, що основною перепоною для е-голосування можуть бути не технічні труднощі, а можливість визнання виборів недійсними через те, що були створені нерівні умови для частини виборців, що не мали легкого доступу до Інтернет.

Ще одним з механізмів участі громадськості в прийняття рішень є е-нормотворення *(e-rulemaking),* яке дозволяє громадянам впливати на процес ухвалення регуляторних актів. В цьому інструменті е-врядування поєднуються ключові елементи демократичного впливу на процес прийняття рішень, що притаманні е-консультаціям та е-голосуванню.

Дослідники виділяють низку завдань, які виконує механізм е-нормотворення: посилення демократичної легітимності. Це досягається через: 1) покращення розуміння громадськістю процесу нормотворення; 2) збільшення якості та кількості коментарів громадськості в процесі нормотворення; 3) додавання більшої інтерактивності процесу надсилання коментарів і покращення його широкого обговорення; 4) збільшення можливостей більш демократично підконтрольних інституцій, таких як Конгрес чи Президент, для нагляду за регуляторним процесом; вдосконалення рішень, що приймаються. Це розглядається як з точки зору оцінки впливу регуляторного акту на розв'язання регуляторних проблем, так і покращення фінансової ефективності регуляторної політики; зменшення адміністративних витрат [1, с. 35].

Використання ІКТ у регуляторному процесі дозволяє більш ефективно обробляти документи та поширювати їх між особами та інституціями, що беруть у ньому участь; посилення рівня дотримання встановлених правил. Для належного виконання встановлених правил вимагається їх чітке й однозначне розуміння. Вирішення цієї мети досягається як збільшеною доступністю роз'яснень, комен-тарів в он-лайн, так і можливістю отримання більш докладних інструкцій для дотримання правил.

До цих переваг, які пропонуються застосуванням ІКТ в процесі нормотворення, слід також додати такі немаловажні чинники як загальне покращення рівня взаємодії між державними органами та громадськістю, прозорості регуляторної діяльності і передбачуваності її наслідків для суб'єктів господарювання. З огляду на ці переваги, використання техніки е-нормотворення набуває все більшого значення не стільки як інструмент е-врядування, а як засіб учасницької е-демократії.

Отже, ми бачимо, що на тлі розвинутого

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубова С. Інформаційна культура державних службовців як чинник якості впровадження та функціонування автоматизованих інформаційних систем // Вісник книжкової палати. – 2005. – №4. – С. 35-37.
2. Жарова А.К. Интернет, глобализация и международное право // Общественные науки и современность. – 2004. – №6. – С. 97-104.
3. Інформація і відкритість влади як засоби демократизації суспільства: Збірник матеріалів круглого столу. – К.: Альтерпрес, 2003. – 160 с.
4. Лебедева Н.Н. Влияние Интернета на взаимоотношения государства и общества // Государство и право. – 2004. – №10. – С. 84-91.
5. Песков Д.Н. Интернет в Российской политике: утопия и реальность // Полис. – 2002. – №1. – С. 31-47.
6. Сага о сайтах: Интернет в политике. Политика в Интернете // Новое время. – 1999. – №37. – С. 24-29.
7. Свобода інформації, прозорість, електронне врядування: погляд громадянського суспільства – К.: МГО "Прайвесі Юкрейн", 2004. – 206 с.
8. Скляренко О. Роль ЗМІ в формуванні інформаційної культури державних службовців України // Вісник книжкової палати. – 2005. – №4. – С. 31-35.
9. Талан М. Сучасні технології та ефективний менеджмент // Соціальний захист. – 2005. – №3. – С. 23-24.
10. Проблеми становлення електронного урядування в Україні http://www.kmu.gov.ua/